

איפה יגור ראש הממשלה?

מבית ג'ייקובס לבית לוי אשכול

יוליס ונחמה ג'ייקובס (אוסף רות קדר, ארכיון יד בן-צבי)

בית לוי אשכול (צילום: אילן נחום)

עמודים וקשתות, ובצדו הדרומי בחזית הראשית הפונה אל השדרה, עיצוב מודרני א-סימטרי של זוויות ישרות. בצד מרפסת הקשתות, חלונות המבנה תוכננו בצורות מלבניות פשוטות ומוארכות, ואילו בצד הגג השטוח, עוטרה חזית המבנה בגמלון מדורג, בסגנון אר-דקו.

בקומת הקרקע היו חדר אורחים ייצוגי וחדר אוכל שהיו מחוברים ביניהם וכן מרפסת גן, חדר שינה וחדר המטבח; בקומה השנייה היו שני חדרי שינה וחדר עבודה שמרפסותיהם צפו על חזית הגן. גם ברחביה ב' נשמרו עקרונות התכנון שהגה ריכרד קאופמן ולפיהם השטח הבנוי של בתי השכונה לא יעלה על שלושים אחוז משטח המגרש. התוצאה היא חצר רחבת ידיים שבה התקיימו מסיבות גן וקבלות פנים.

מבית ג'ייקובס לדירת שרד מאשלתית

לאחר מותו של ג'ייקובס הבית הושכר ועבר מיד ליד. בין דייריו נמנו לתקופות קצרות

בין קלאסי למודרני

בית ג'ייקובס נבנה על ידי המשפחה בשנים 1932-1933 כמעונם הפרטי. הוא תוכנן על ידי האדריכל בנימין צ'ייקין (חייקין) והיה מן המבנים הראשונים של שכונת רחביה ב'. הוא נבנה כבית דו קומתי על מגרש גדול (כמעט דונם). בין החידושים במבנה ניתן למנות את מערכת ההסקה המרכזית שהותקנה בו, מן הראשונות בעיר, וכן בנייתו מבטון מזוין מצופה טיח וללא חיפוי אבן.

הבית נבנה בסגנון הבינלאומי ושילב מאפיינים קלאסיים בצד קומפוזיציה מודרנית וקובייתית. בחזית המזרחית הפונה אל הגן, בולט הסגנון המקומי המשלב

“ איתרע מזלך, וביתך הנאה היה היחיד אשר יכולנו לשכן בו את ראש הממשלה”, כתב אברהם בירן, הממונה על מחוז ירושלים במשרד הפנים, לנחמה ג'ייקובס במרץ 1950. כך הפך הבניין בקרן הרחובות בן-מימון ואוסישקין, בלב שכונת רחביה, למעון ראש הממשלה. חודש לאחר מכן נכנסו בשעריו של המבנה דוד ופולה בן-גוריון, בצעד שישיפע רבות על אופיו של המבנה ועל עתידו. את הבית עזבו נחמה ג'ייקובס ושני ילדיה ב-1946, לאחר שאבי המשפחה יוליס ג'ייקובס, סגן מזכיר ממשלת המנדט הבריטי והיהודי הבכיר ביותר בפקידות הממשל, נהרג בפיצוץ מלון המלך דוד.

אירוע חברתי בחצר הווילה בתקופת בן-גוריון
(צילום: טדי בראונר, באדיבות לע"מ)

סלון הבית, 1966 (ארכיון יד לוי אשכול)

שיפוץ נוסף שכלל גם התקנת מערכת מיזוג אוויר והגבהה של החומה ההיקפית. ארבע שנים מאוחר יותר, ב־1968, הושלם גידור חלקו האחורי בגדר רשת, הזכורה לוותיקי השכונה כחוצץ דרכו התקיימו מפגשים בלתי אמצעיים עם ראשי הממשלה. בזיכרונותיהם של ילדי השכונה מאותה תקופה ניתן למצוא את ראש הממשלה גולדה מאיר מזמינה באמצעותם סיגריות מחנות המכולת הסמוכה, וכיצד ביקשה פולה בן-גוריון להימנע ממשחקי כדור בעת מנוחת הצהריים של ראש הממשלה, בעודה תולה כביסה על גג מבנה השירות. חומת האבן שבחזית הקדמית שימשה כקיר טיפוס לילדים באין מפריע, גם לא לשוטר הבודד שהוצב בחזית.

יוליוס ג'ייקובס
במסיבת גן
בחצר ביתו
(באדיבות רות
ג'ייקובס-קור)

וכן יש להביא בחשבון [כין] כיום תיק ראש הממשלה ותיק שר החוץ הם בידי שר אחד אולם, צריך להביא בחשבון את האפשרות של חלוקת תיקים לשני שרים". בעבור הבית שולמו 80 אלף לירות, ובאפריל 1954 נכנסו אליו שר האוצר לוי אשכול ורעייתו אלישבע.

בית לוי אשכול

הלך הרוח הפוליטי על מעמדו של משה שרת כמחליפו של בן-גוריון תואר באותה עת בציבור בכריחות הרעת, כאמירה כי "שרת קיבל את הכיסא – ואשכול את הדירה כולה". כהונתו של שרת לא האריכה ימים. עם שובו של בן-גוריון, בנובמבר 1955, הוחלט כי ישוב אל מעונו הישן. בבניין, קעת בבעלות המדינה, נערכו שיפוצים ושיפורים. מלבד עמדות השמירה שהוצבו בחומה ההיקפית, נוסף למבנה מקלט תת קרקעי המקושר בדרך מילוט אל החצר.

עם פרישתו השנייה והסופית של דוד בן-גוריון ביוני 1963, לא מיהר מחליפו לוי אשכול לשוב אל הבניין, והמשיך להתגורר בשכונת טלביה הסמוכה במבנה גדול עם חצר אירוח, שבו חיה רעייתו אלישבע את שנות חייה האחרונות. אל בית ג'ייקובס שבו התגורר כעשור קודם לכן, חזר רק כעבור שנה, ביוני 1964, "מתוך שיקולים של נוחיות וסידורי בטחון" – לשון העיתון חרות.

זמן קצר קודם לכן, במרס 1964 נישא אשכול לרעייתו השלישית מרים, ובכך נוסף גם נופך אישי לחזרתם אל הבית, שבו למעשה נקשרו דרכיהם. בתקופת מגוריהם הראשונה של לוי אשכול ורעייתו אלישבע במקום, נענתה מרים להצעה להתגורר במבנה השירות כסטודנטית צעירה, ולסייע בעבודות משק הבית.

לקראת מעברם של לוי ומרים אשכול לבית ולאחר חודשים ארוכים של הזנחה, עבר המבנה

המו"ל זלמן שוקן ורעייתו לילי והרופא ד"ר יוליוס קליברג ומשפחותיהם, בעת שבתיהם הופקעו זמנית על ידי ממשלת המנדט הבריטי. בתוך כך, המבנה הושכר גם לשימוש של הסוכנות היהודית ובו הופעל עד אפריל 1950 'מועדון חובבי תירות ישראל' – אגודת חברים ציבורית מייסודה של הסוכנות היהודית.

עם העברת מוסדות השלטון לירושלים והחיפוש אחר דירות שרד לחברי הממשלה, הוחלט על כניסתו של ראש הממשלה דוד בן-גוריון לבניין. אמנם בהודעה המקורית לנחמה ג'ייקובס נכתב כי "אינני סבור כי ראש הממשלה ישכון בביתך לאורך ימים", אבל בקיץ 1953 קבע שלמה ארזי, הממונה על הדיור הממשלתי, ש"אין אנו רואים סיכויים כיום לדירה ממשלתית אחרת עבור ראש הממשלה והנני ממליץ, על כן, עקרונית, על רכישת הבניין". ברור שהוא לא צפה את התפתחותו של בן-גוריון מראשות הממשלה בנובמבר 1953, ואת החלטת מחליפו משה שרת להמשיך ולהתגורר בבית השרד שבו הוא התגורר כשר החוץ – הוא בית אגיון שברחוב בלפור, המשמש מאז 1974 כמעון הרשמי והקבוע של ראשי הממשלה. וכך, ארבע שנים בלבד לאחר שנקבע ייעודו הממלכתי של בית ג'ייקובס, המבנה נותר ריק מדיירים.

עוד בנובמבר 1953 כתב אלכסנדר ג'ייקובס אל ראש הממשלה: "אמי מעולם לא התכוונה, והנני מאמין לא הייתה זאת כוונת הממשלה, למסור ולקבל את הבית לתקופה ארוכה וממושכת. להיפך נאמר לאמי במפורש שהממשלה עומדת לבנות בית לשם שיכוננו של ראש הממשלה". בינואר 1954 הוקמה ועדה ציבורית לעניין רכישת בית ג'ייקובס, עם הצהרת כוונות מפורשת לפיה "מטרת רכישתו היא עתה דיור לחבר מחברי הממשלה [...] יש צורך בדיור עבור שר האוצר, שר המשפטים

משמר הכבוד לארונו של אשכול, 26.2.1969 (ארכיון יד לוי אשכול)

מרים ולוי אשכול, חנוכה 1965 (צילום: משה פרידן, באדיבות לע"מ)

בשנות קיומו ידע המבנה אירועים לאומיים רבים – מימי פעילותו של ג'ייקובס כפעיל ציוני וכבעל עמדה בפקידות המנדט הבריטי, ובהמשך בימי מבצע קדש, פעולות התגמול ומלחמת ששת הימים. אך 26 בפברואר 1969 היה תאריך בעל משמעות מיוחדת: אז התייחדה בבית הנהגת המדינה כולה בגלל פטירתו של אשכול, בעודו מכהן בתפקיד. ארונו הוצב בקומת הקרקע בליווי משמר כבוד, בטרם הועבר אל רחבת הכנסת.

גולדה מאיר עוברת לבית

אחרי מותו של אשכול, ובהסכמתה של ראשת הממשלה גולדה מאיר, נותרה מרים אלמנתו של לוי אשכול להתגורר במקום עוד מספר חודשים. גולדה מאיר עצמה התגוררה בתקופה זו במלון המלך דוד ובדירה שכורה בשכונת בית הכרם.

בימי כהונתה של מאיר ראתה הכיכר הצופה על המבנה את הפגנות המחאה החברתית ואלו שבאו לאחר מלחמת יום הכיפורים.

גולדה מאיר עם נלסון רוקפלר מושל ניו-יורק, 1972

ישראל. בתוך כך נעשו ניסיונות כושלים לעגן את מעמד יד לוי אשכול בחקיקה. בשנת 1989 הוכרז הבית כמבנה לשימור על יסוד תפקידו ההיסטורי וייחודו הארכיטקטוני.

בשנות ה-90 הקציבה המדינה סכום ראשוני לשיקום המבנה. תוכננה תוספת של קומה שלישית, והקומה השנייה הורחבה על ידי הרחבת המרפסות. ביצוע פעולות אלו הביא למיצוי תקציב הבינוי. רק ב-2016 הצליחה יד לוי אשכול להשלים את הקמת מרכז המבקרים, המשולב בפעילות ארצית בתחומי חינוך, תיעוד ומחקר.

כך נפתח פרק חדש בדברי ימי הבית. במבנה שבו אשכול חי כעשור, בו נפטר, וממנו פעל בתקופה רבת תהפוכות – במהלכה ניהל את מלחמת ששת הימים, רקם את הברית האסטרטגית עם ארצות הברית, ביטל את הממשל הצבאי על ערביי ישראל ופעל למען אחרות פוליטית במחנה הפועלים ובכלל – נמצא עתה מוזיאון המופקד על קידום ערכיו וקידום זכרו.

המבנה, המוכר כיום כאתר של "ציוני דרך" – אתר מורשת לאומי, משמש כמרכז הפעילות להנצחת אשכול ופועל כרוחו, תוך ניסיון לשמר את צביונו של המבנה מראשית ימיו. קומת הכניסה פועלת כמרכז ציבורי, שבו שוחזרה אווירת חדרי בית ראש הממשלה, ובהם נמצאות תחנות מידע אינטראקטיביות להכרות עם דמותו ועם פועלו של לוי אשכול. החברה להגנת הטבע הייתה שותפה בשיקום המבנה וממשיכה להיות שותפה בתפעולו השוטף.

מבית זה הנהיגה את מאמצי הלוחמה בטרור הגואה, ובחדריו נהגה לארח את שריה ויועציה בהתכנסויות שיטיבעו לימים את מושג ה"מטבחון" כחלק מן המנגנון המדיני, זכר לעוגות מעשה ידיה. דווקא "המטבחון" המפורסם של גולדה היה בביתה הפרטי בתל אביב. לאחר התפטרותה ב-1974, יצחק ולאה רבין שהו אף הם תקופה ממושכת במלון המלך דוד, אך בנסיבות שונות: עקב ביקורו המתוכנן של הנשיא האמריקני ניקסון בישראל ובקשתו לפגוש את גולדה מאיר, הציע רבין כי היא תישאר להתגורר בדירת השרד ותכבד את ניקסון במבנה הראוי לארחו.

עם תום הביקור, נערך הזוג רבין למעבר, אך עם היוודע גובה עלויות השיפוץ ההכרחי במבנה – נמתחה עליו ביקורת ציבורית שבסופה הוחלט על מעברו של רבין לדירת השרד של שר החוץ בבית אגיון. בספטמבר הוחלט שיש להחזיר את הבית לוועדת הדיור המרכזית, וכך, עם צאתה של גולדה מאיר את הבית, הסתיים גם תפקידו הממלכתי של המבנה כשרדרת בן-מימון.

פרק חדש בימי הבית - יד לוי אשכול

שלוש שנים עמד המבנה ללא ייעוד וב-1977 הצליחה מרים אשכול להבטיח את בעלותה של אגודת יד לוי אשכול על המבנה כדי להקים בו משכן להנצחת דמותו ופועלו. יד לוי אשכול, באותה עת אגודה בת-חסות של משרד ראש הממשלה – דרשה ששיקום המבנה והפיכתו למוסד ציבורי יעשו על ידי ממשלת

1. 'י בני-אריה, ירושלים היהודית החדשה בתקופת המנדט: שכונות, בתים, אנשים, פרק שלישי: רחביה רבתי, ירושלים היהודית החדשה בתקופת המנדט, ירושלים תשע"ב.
2. ד' קרויאנקר, אדריכלות בירושלים: הבנייה בתקופת המנדט הבריטי, ירושלים 1989, עמ' 325-326.
3. א' רמון, דוקטור מול דוקטור גר: שכונת רחביה בירושלים, ירושלים 1998, עמ' 175-177.
4. 'י גולדמן, "יהודי בריטי בקונפליקט - יוליוס ג'ייקובס, בכיר הפקידים היהודים בממשל המנדט", עת-מול 243, דצמבר 2013, ירושלים. עמ' 28-33.
5. ארכיון יד לוי אשכול, ובפרט: פיליפ ברנדייס, תיק תיעוד היסטורי-ארכיטקטוני: בית ג'ייקובס - יד לוי אשכול, תש"ב-2002.